

A custodia-felelősség klasszikus római jogi problematikája néhány, a felelősségi szakirodalomban ritkán tárgyalt forrásszöveg tükrében**

I. Alapvetés

A római jog mindmáig sokat elemzett és vitatott problematikája a *custodia*-felelősség meglehetősen komplex kérdésköre, mégpedig mind az alapkonstrukciót, mind az egyes részletkérdéseket illetően is.¹

Mint a *custodia*-felelősséggel összefüggésben fölmerülő szinte valamennyi kérdés, úgy a *custodia*-felelősséggel tartozó adósok pontos köre is a mai napig vitatott a téma szakirodalmában.

E tanulmány azonban nem a *custodia*-felelősség egész klasszikus római jogi problematikáját, ill. nem általában a *custodia*-felelősséggel tartozó adósok körét kívánja vizsgálni; erre a római jogi szakirodalomban szinte megszámlálhatatlanul sok alkalommal sor került már, és egy tanulmány szűkre szabott keretei között erre — a hatalmas forrásanyagra és a mára szinte áttekinthetetlenül duzzadt szakirodalomra tekintettel — nincs lehetőség.

Tanulmányunk címe kevésbé tűnik tudományosnak. Az alábbiakban vizsgált eseteket csupán két tényező köti össze: 1. az alábbi textusok a felelősség római jogi problémakörével kapcsolatosak, és azokban a *custodiára* kivétel nélkül utalás történik; 2. ezeket a szövegeket a klasszikusnak mondható felelősségi monográfiák sokszor egyáltalán nem vagy csak érintőlegesen tárgyalják, és így azok jórészt kevésbé ismertek, különösen a hazai római jogi szakirodalomban. Ez utóbbi tényre tekintettel a *custodia*-felelősség egész klasszikus római jogi problematikájának későbbi monografikus szintű feldolgozását megcélózva, annak mintegy előtanulmányaként vizsgálatunkat ezúttal néhány olyan forrásszövegre szeretnénk csupán koncentrálni, amelyekkel a (különösen a monografikus szintű) felelősségi tárgyú római jogi szakirodalom általában összehasonlíthatatlanul kevesebbet foglalkozik, mint az olyan híres szövegekkel, amelyek pl. a haszonkölcsönbe vevő, az eladó, a ruhatisztító és a foltozó szabó, a raktárvállalkozó vagy éppen a levélvivő felelősségét tárgyalják, hogy csak néhány híres példát említsünk a *custodia*-felelősség sokszor és sokféleképpen feldolgozott, gazdag klasszikus római jogi kazuisztikájából (lemondva most e tekintetben a releváns források és a szakirodalom meghivatkozásáról). Vizsgálódásunk kapcsán több elhatárolási kérdést is szeretnénk érinteni, ill. a *custodia*-felelősség határterületeit is megvizsgálni igyekszünk — ennek kapcsán pedig elemzésünket a kötelmi jogon túl a dologi jogra, a családjogra, valamint az öröklési jogra is kiterjesztjük néhány forrásszöveg erejéig.

Kötelességünknek érezzük ugyanis az olyan, sokszor nehezen értelmezhető és a felelősségi szakirodalomban részben talán ezért is általában kevésbé elemzett fragmentumok vizsgálatát is, amelyekben a *custodia* a felelősség kapcsán nyer említést, még ha nem is feltétlenül a műértelemben vett *custodia*-felelősségre utalva. A fentiekre tekintettel kívánja vizsgálni jelen tanulmány a haszonélvezőnek a *cautio usufructuaria*, pontosabban az annak alapján indítható *actio ex stipulatu* kapcsán jelentkező *custodia*-felelősségét. A *rei vindicatio* jóhíszemű alperesének a szökött rabszolgáért fennálló felelősségével, pontosabban annak mikéntjével is szeretnénk foglalkozni. Elemezni kívánjuk továbbá a férj speciális, talán a *custodia*-felelősség egyik eseteként aposztrofálható, a nála lévő, a felesége *paraphernájához* tartozó vagyontárgyak tekintetében fennálló, a szakirodalomban eddig alig vizsgált

* SIKLÓSI IVÁN adjunktus, PhD, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék. E-mail: ivan.siklosi@ajk.elte.hu

** A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

felelősségét is. Az *actio ad exhibendum* kapcsán az örökös hagyományos irányában fennálló felelősségének mikéntjével is foglalkozni kívánunk. Érinteni kívánjuk továbbá a *custodia*-felelősség problematikáját egy innominát szerződés kapcsán, valamint vizsgálni szeretnénk a *custodia*-felelősség szerződő felek általi kikötését, és ezáltal az adósi felelősség jelentős mértékű súlyosbítását *mandatum* esetében.

II. A releváns források exegézise

1. A haszonélvező custodia-felelősségének problémájához (Paul. D. 7, 9, 2)

Paulus első látásra nagyon világosan rögzíti, hogy a haszonélvező *custodiáért* tartozik helytállni:²

Nam fructuarius custodiam praestare debet. (Paul. D. 7, 9, 2)

A szöveg a *Digesta* 7. könyvében, annak *Usufructuarius quemadmodum caveat* c. 9. titulusa alatt került felvételre, Ulpianus szövegei közé ékelve, a *cautio usufructuaria* következményeként megindítható *actio ex stipulatu* kapcsán.³

Ugyanakkor csupán Paulus, és ő is csak ebben az egyetlen, meglehetősen tömör — talán a kompilátorok által lerövidített — szövegben utalt kifejezetten a haszonélvező *custodia*-felelősségére — ennek alapján feltehető, hogy e kiszélesítésre csupán a kései klasszikus korban, tehát Paulus idejében került sor, sőt, az is elképzelhető, hogy ez egy kisebbségi nézet lehetett még a kései klasszikus korban is.

Miként az közismert, már az *ususfructus* szintén Paulustól származó híres definíciójában is megtaláljuk a dolog épségben történő megőrzésére vonatkozó hangsúlyos utalást; a haszonélvezet ugyanis nem más, mint egy idegen dolgokon fennálló használati és gyümölcsöztetési jogot jelent a dolog állagának épségben tartása mellett:

Usus fructus est ius alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia. (Paul. D. 7, 1, 1)

Önmagában már ebből a definícióból is le lehetne tkp. vezetni a haszonélvező *custodia*-felelősségét, ha tekintetbe vesszük, hogy pl. a *custodia*-felelősséggel tartozó *commodatarius*, vagy éppen a dologbérlő is épségben köteles visszaadni a dolgot a szerződés lejártával — tudjuk persze, hogy ez a deduktív okoskodás nem megalapozott a római jogi források elemzése során, mindenekelőtt a római jogtudósok kazuisztikus gondolkodásmódjára tekintettel.

A haszonélvező *custodia*-felelősségének problémával érdemes kicsit részletesebben is foglalkoznunk. A hazai szakirodalom ezt a kérdéskört korábban nem tárgyalta.

A tanulmányunkban elemzett, a *custodia*-felelősség témakörében tárgyalható szövegek közül alighanem a fenti Paulus-textus a legismertebb. Részletesebb analízise nem is annyira az ismertség hiánya, hanem inkább az annak kapcsán fölvetődő súlyos dogmatikai problémák miatt indokolt.

A klasszikus, nagy felelősségi monográfiák a fenti Paulus-fragmentumot (Paul. D. 7, 9, 2) vagy egyáltalán nem, vagy csupán lakonikus tömörséggel elemzik. Paris *custodia*-könyve egyetlen mondatot szentel csupán a haszonélvező *custodia*-felelősségének, a D. 7, 9, 2 alatt felvett paulusi szöveget idézve, magát a problémát azonban részletesebben nem vizsgálva.⁴ Arangio-Ruiz az általa „breve frase”-ként minősített, a haszonélvező *custodia*-felelősségét rögzítő paulusi textussal nem foglalkozik részletesebben, és Paulusnak a haszonélvező *custodia*-felelősségére vonatkozó megállapításának nem tulajdonít technikus jelentést.⁵ Metro

custodia-monográfiájában kifejezetten azt írja, hogy nem foglalkozik a haszonélvezet körében felmerülő *custodia*-kötelezettség problémájával, mint a „szerződési materián” kívül eső kérdéskörrel.⁶ Robaye könyve,⁷ ill. Cardilli felelősségi monográfiája⁸ a forrásmutatók tanúsága szerint pedig meg sem említi a szöveget — utóbbi azért igen különös, mert Cardilli könyvének már a címében is olvasható az a „*praestare*” szó, amely a Paul. D. 7, 9, 2 szövegében is szerepel, mégpedig kulcsfontosságú jelentőséggel rendelkezve.

Kétségtelen, hogy ez az egyetlen olyan textus, amely a haszonélvező *custodia*-felelősségét kifejezetten rögzíti.⁹ Metro szerint egy olyan fragmentumról van szó, amely „bizonyosan a kompilátorok által manipulált”.¹⁰ Ezt a részletesebben alá sem támasztott interpolációkritikai nézetet nem tudjuk osztani; a fragmentumban foglaltak álláspontunk szerint különösebb problémák nélkül beilleszthetők a *custodia*-felelősséget rögzítő más klasszikus kori szövegek sorába, legfeljebb — miként azt már fentebb is valószínűsítettük — a kompilátorok általi lerövidítésről lehet beszélni e Paulus-törédék esetében, legalábbis álláspontunk szerint.

A haszonélvező *custodia*-felelősségének legjellemzőbb és egyben legproblematisabb sajátossága, hogy az a haszonélvező által adott *cautio usufructuaria* kapcsán a haszonélvező ellen megindított *actio ex stipulatu* mint *stricti iuris iudicium* alpereseként merül fel, holott a *stipulatio* kapcsán máskülönben egyáltalán nem vetődött fel a *custodia*-felelősség a források tanúsága szerint. E kérdéskört részletesen vizsgálta Ingo Reichard 1990-ben megjelent tanulmányában. Reichard¹¹ kifejezetten tagadta a *stipulatio* keretében a *custodia*-felelősség fennállását, ennek alapján pedig nem tulajdonított technikus jelentést a Paul. D. 7, 9, 2-ben foglalt *custodiam praestare* kitételnek sem.

De vajon helytálló-e ez az értelmezés?

E kérdés megválaszolásához — vagy legalábbis annak megkísérléséhez — további források elemzésére van szükség.

A klasszikus korban a lopásra majdnem mindig¹² kiterjedő *custodia*-felelősség együtt járt az *actio furti* megindításának jogával. Egy Ulpianus-fragmentum tanúsága szerint, ha az *ususfructus* tárgyát képező rabszolgát ellopták, úgy mind a haszonélvezőt, mind pedig a tulajdonost megilleti a lopási kereset. Az *actiót* a forrásszöveg szerint megosztják a *dominus* és a haszonélvező között: míg a *fructuarius* duplumra perelhet a gyümölcsök miatt, vagy pedig arra az érdeksérelemre, amely őt a lopás folytán érte, addig a tulajdonos arra az érdeksérelemre perelhet, amely őt tulajdonjogának sérelme folytán érte:

Si servus fructuarius subreptus est, uterque, et qui fruebatur et dominus, actionem furti habet. Dividetur igitur actio inter dominum et fructuarium... fructuarius aget de fructibus vel quanti interfuit eius furtum factum non esse eius, dupli: proprietarius vero aget, quod interfuit eius proprietatem non esse subtractam. (Ulp. D. 47, 2, 46, 1)

A (nézetünk szerint technikus értelemben vett) *custodia*-kötelezettség folyományaként is tehát e szöveg értelmében a haszonélvező is megindíthatja az *actio furti*.

Ne felejtjük el viszont, hogy a haszonélvező *custodia*-felelőssége konkrétan az *actio ex stipulatu* alpereseként merült fel — a *cautio*ra tekintettel.

A források nem ismerik el a *stipulatio* hitelezőjének jogosultságát az *actio furti* megindítására — ebből pedig az a következtetés is levonható, hogy a *stipulatio*nál nem lehet *custodia*-felelősségről beszélni. De vajon következik-e ebből az is, hogy a haszonélvező nem felelt technikus értelemben *custodiáért*?

Az alábbi Paulus-szöveg alapján a *stipulatio* hitelezője nem indíthatja meg az *actio furti*t. Akinek tehát egy dolgot *stipulatio* alapján tartozik valaki szolgáltatni, úgy a hitelező nem, csak a *stipulatio* adója (nyilván a tulajdonos) indíthatja meg a lopási keresetet:

Is, cui ex stipulatu res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quo minus eam daret. (Paul. D. 47, 2, 13)

Az tehát, akinek *stipulatio* alapján tartoznak egy dologgal, nem indíthat lopási keresetet, amennyiben a dolgot ellopták, amikor az adóson múlt, hogy nem tudta azt átadni. Itt azonban arról van szó, hogy a hitelező nem indíthatja meg a lopási keresetet! A *cautio usufructuaria* keretében a haszonélvező a *stipulatio* adósa, nem pedig hitelezője, a forrásszöveg pedig arról már nem szól, hogy a *stipulatio* adósa sem indíthatna lopási keresetet, ami, mint ismert, a *custodia*-felelősség (általában) szükségszerű velejárója. Itt egész más tényállásról van szó, mint a *cautio usufructuaria* esetében. E forrásszöveg alapján tehát nem lehet a haszonélvező technikus értelemben vett *custodia*-felelősségének kizártságára következtetni.

A következő, szintén Paulustól származó forrásszöveg alapján nem csak a *stipulatio* hitelezője nem indíthat lopási keresetet, hanem a megbízás nélküli ügyvivő, a gyám, a gondnok, valamint a kötelmi hagyományos sem, ill. az sem, aki egy haszonbérő részére *fideiussio* útján kezességet vállalt:

Is, cuius interest non subripi, furti actionem habet, si et rem tenuit domini voluntate, id est veluti is cui res locata est. Is autem, qui sua voluntate vel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor vel curator ob rem sua culpa subreptam non habet furti actionem. Item is, cui ex stipulatu vel ex testamento servus debetur, quamvis intersit eius, non habet furti actionem: sed nec is, qui fideiussit pro colono. (Paul. D. 47, 2, 86)

Azt tehát, akinek érdekében áll, hogy a dolgot ne lopják el, megilleti a lopási kereset, ha a dolgot a tulajdonos akaratából (egyértelműen)¹³ tartotta magánál, így pl. akinek a dolgot bérbe adták. A *locatio conductio* (és más szerződések) körében valóban egyértelmű a források tükrében a lopási kereset megindíthatóságának kiterjesztése arra, akinek az érdekében áll, a *custodia*-felelősségével is összefüggésben; a dolgot ért lopás esetén ugyanis a bérő kontraktuális alapon kártérítéssel tartozik a bérbeadó irányában, az *actio furti* pedig (ha fizetőképese) ilyenkor maga a bérő indíthatja meg a tolvajjal szemben.

Nem illeti meg azonban a lopási kereset a *negotiorum gestor*t, a *tutor*t és a *curator*t. Ennek oka nyilvánvaló: sem a megbízás nélküli ügyvivő, sem a gyám, sem pedig a gondnok nem felel *custodiáért*; így nem felel lopásért sem; ha pedig nem felelnek érte, akkor a lopási keresetet sem indíthatják meg.

Az pedig, akinek *stipulatio* vagy kötelmi hagyomány alapján tartoznak egy rabszolgát szolgáltatni, noha érdekükben állna, mégsem illeti meg őket a lopási kereset (ilyenkor azt nyilván a tulajdonos [a *stipulatio* adósa]), ill. az örökös indíthatja meg a tolvajjal szemben. A szöveg e részében említett *stipulatio* kapcsán megint arról van szó, hogy a *stipulatio* hitelezője nem indíthatja meg a lopási keresetet, tehát nem a *stipulatio* adósáról van szó, és ennek alapján sem lehet a haszonélvező műértelemben vett *custodia*-felelősségének kizártságára következtetni.

A forrásszöveg szerint végül azt sem illeti meg az *actio furti*, aki egy *colonus* részére *fideiussio*s kezességet vállalt; e vonatkozásban már a *stipulatio* adósáról: tehát a kezesről (*fideiussor*ról) van szó. Ebből már lehet arra következtetni, hogy a *fideiussor* nem felelt *custodiáért*, hiszen ha nem indíthatja meg az *actio furti*t, akkor nincsen *custodia*-felelőssége sem. Ez viszont egy teljesen más tényállás, aminek semmi köze sincs a haszonélvező felelősségének problémaköréhez.¹⁴

Az *actio furti* aktív legitimációjának kizártságával kapcsolatban itt idézett szövegekből tehát nem nézetünk szerint nem következik az, hogy a haszonélvező nem indíthatna *actio furti* (a haszonélvező által megindítható *actio furti* lehetőségére egyébként is kifejezetten utal

a D. 47, 2, 46, 1 alatt felvett, fentebb hivatkozott szöveg), ill. hogy ezzel összefüggésben ne felelne a műértelemben vett *custodiáért*.

A haszonélvező *custodia*-felelőssége inkább azért problematikus konstrukció, mert a *stipulatio* mint *stricti iuris* szerződés és az *actio ex stipulatu* mint *stricti iuris actio* kapcsán vetődik fel. Ez kétségtelenül nehezen feloldható ellentmondást jelent.

A *custodia*-felelősségnek a haszonélvezőre történő kiterjesztése Serrano-Vicente szerint azon tendenciába illeszkedik, amely szerint a *custodia*-felelősség nem csupán a lopáshoz és a dologrongáláshoz kötődik, hanem általában az őrzési tevékenységhez.¹⁵ E nézettel mi is egyetértünk; a praktikus gondolkodású római jogtudósok a klasszikus korban már széles körben alkalmazott *custodia*-felelősség haszonélvezőre — aki kétségtelenül egy idegen dolgot tart a saját kizárólagos őrizetében és érdekeltsége mellett — történő kiterjesztésének bizonyára semmiféle komolyabb akadályát nem látták, még akkor sem, ha tudjuk, hogy az *actio ex stipulatu* nem *bonae fidei*, hanem *stricti iuris* természetű kereset, és a *custodia*-felelősség egyébként *bonae fidei contractus* feltételez.¹⁶ Ezt az ellentmondást Serrano-Vicente úgy véli feloldhatónak, hogy a *cautio usufructuaria* egy *usus boni viri arbitratu*¹⁷ kíván meg, amelynek értelmében a haszonélvező köteles tisztességes emberként eljárni joga gyakorlása során; és noha a *cautio* alapján indítható kereset (*actio ex stipulatu*) nem *bonae fidei iudicium*, az *usus boni viri arbitratu* követelménye a bíró számára hasonló eljárást és elbírálást enged meg, mint a *bonae fidei* kereseteknél.¹⁸ E nézet elfogadása esetén pedig azt is mondhatnánk, hogy ennek köszönhetően végső soron érvényre jut az objektív *bona fides* követelménye¹⁹ annak ellenére is, hogy maga a kereset *stricti iuris actio*. Ez a nézet is plauzibilisnek tűnik, ugyanakkor ettől még maga a kereset *stricti iuris* természetű, és e nézet önmagában véve még mindig nem jelent elegendő magyarázatot a problémára.

Teljesen más álláspontot fogalmazott meg azonban az egész kérdéskörrel kapcsolatban Reichard, aki rámutatott arra, hogy a római forrásokban hiányoznak a *stipulatióból* fakadó *custodia*-felelősségre vonatkozó kifejezett utalások; a szerző úgy véli, hogy a klasszikus jog nem ismert ilyen felelősséget, ill. konstatálja, hogy a klasszikus jogtudósok a *custodia*-felelősséget a *stricti iuris obligatiók* körében nem alkalmazták.²⁰ Ennek megfelelően a szerző a Paul. D. 7, 9, 2 tükrében kétségesnek tartja, hogy a szövegben említett *custodiam praestare* a műértelemben vett *custodia*-felelősségre utalna.²¹

A *custodia*-felelősség alapvetően kötelmi jogi jellegét tehát nem törli át a *custodia*-felelősség haszonélvezőre történő kiterjesztése, mert a felelősség nem általában az *ususfructus*, hanem a *cautio usufructuaria* alapján indítható *actio ex stipulatu* kapcsán merül fel.²² Ami azonban több mint érdekes: a *custodia*-felelősség ugyanis — ahogyan a triásznak a *custodián* kívüli másik két eleme: a *dolus* és a *culpa* is — a *bonae fidei* szerződések, ill. az ezek alapján indítható *bonae fidei actiók* terrénján merül fel. Ezt az ellentmondást aligha lehet másképpen magyarázni, mint praktikus indokokkal és mint kivételt, ill. a *custodia*-felelősséggel tartozó személyek körének, valamint általában a *custodia*-felelősség tartalmának a kései klasszikus kori kitágítását: ha ugyanis az említett perjogi megfontolásoktól eltekintünk, tkp. semmilyen józan megfontolás sem szól a haszonélvező *custodia*-felelősségének kizártsága mellett, a haszonélvező esetében ugyanis mind az érdekeltség, mind az idegen dolog kizárólagos őrizete kétségtelenül fennáll. Ennek alapján pedig a lopási keresetet is megindíthatja, és erre kifejezett forrásbizonyítékul szolgál az Ulp. D. 47, 2, 46, 1 alatt fölvetett forrásszöveg is.

2. A rei vindicatio jóhiszemű alperesének felelőssége – custodia-felelősség vagy sem? (Paul. D. 6, 1, 21)

A *Digesta* 6. könyvének 1., *De rei vindicatione* titulusa alatt felvett, itt csak kivonatossan idézett Paulus-szöveg a *rei vindicatio* jóhiszemű alperesének a szökött rabszolgáért fennálló felelősségét vizsgálja:

Si a bonae fidei possessore fugerit servus, requiremus, an talis fuerit, ut et custodiri debuerit. Nam si integrae opinionis videbatur, ut non debuerit custodiri, absolvendus est possessor, ut tamen, si interea eum usuceperat, actionibus suis cedat petitori et fructus eius temporis quo possedit praestet. Quod si nondum eum usucepit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nihil caveat petitori de persequenda ea re... Si vero custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debet, ut tamen, si usu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autem in his casibus, ubi propter fugam servi possessor absolvitur, etsi non cogitur cavere de persequenda re, tamen cavere debere possessorem, si rem nactus fuerit, ut eam restituat, idque Pomponius libro trigensimo quarto variarum lectionum probat: quod verius est. (Paul. D. 6, 1, 21)²³

Ha tehát a jóhiszemű birtokostól megszökött a rabszolga, kérdésként merül fel, vajon olyan volt-e a rabszolga, hogy azt a birtokosnak őriznie kellett volna-e. Mert ha olyan kifogástalan hírűnek (feddhetetlennek) látszott, hogy nem kellett volna őriznie, fel kell menteni a birtokost; de ha időközben elbirtokolta, az alperes kereseteit át kell, hogy engedje a felperesnek, valamint a rabszolgának az abból az időből származó hasznaiért is helyt kell állnia, amíg azt birtokolta. Ha az alperes még nem birtokolta el a rabszolgát, fel kell őt menteni biztosítékadás nélkül, így nem kell neki saját magát köteleznie a felperes irányában arra, hogy üldözze a szökött rabszolgát. Azonban, ha a rabszolgát meg kellett volna őrizni, a birtokost el kell marasztalni, aki tehát felelni fog a rabszolgáért (pontosabban annak szökéséért), azonban úgy, hogy ha nem szerzett a rabszolgán elbirtoklás útján tulajdont, a felperes saját kereseteit át kell, hogy engedje az alperesnek. Iulianus azonban úgy véli, hogy azokban az esetekben, amelyekben a rabszolga szökése miatt a birtokost felmentik, noha nem kényszerítik arra, hogy biztosítékot adjon a rabszolga üldözésére nézve, mégis köteles biztosítékot adnia arra az esetre, hogy ha a rabszolgát megtalálják, akkor azt kiadja, és ezt a véleményt Pomponius is helyesnek tartja. Paulus szerint is ez a helyesebb álláspont („*quod verius est*”).

E korántsem könnyű szöveg alapján számos értelmezési probléma vetődik fel; ha annak bizonyos részeit tüzetes vizsgálat alá vesszük, azt is mondhatnánk, a textus több helyen is homályos. Maga az alaptényállás azonban teljesen világos: a tulajdoni per felperese részére a jóhiszemű alperes azért nem tudja kiadni a rabszolgát, mert az időközben megszökött — amint az új német, Behrends—Knütel—Kupisch—Seiler-féle *Digesta*-fordítás is utal erre, a szökésre a *litis contestatio* után került sor. Az alperes felelősségét tehát a *litis contestatio* utáni időszakra nézve vizsgálja a fragmentum a károk és a gyümölcsök tekintetében is. Az alperes felelősségét illetően az a kérdés merül fel, hogy köteles-e őrizni a rabszolgát az alperes; ha a „*debuerit custodiri*” kitételt a *custodia*-felelősségre utaló kifejezésként értelmeznénk, a kérdés úgy is feltehető lenne, tartozik-e a rabszolga szökéséért objektív alapon helytállni a tulajdoni per jóhiszemű alperese. De a következőképpen is közelíthetünk a problémához: köteles-e az alperes olyan mértékű gondosságot tanúsítani, amely mellett a rabszolga szökése elkerülhető lenne, ill. köteles-e a *bonae fidei possessor* kártérítést fizetni a rabszolga szökése esetén, ha a perben a felperes a tulajdonjogát bizonyította. Ilyen megközelítés esetén a szövegben szereplő *custodiára* vonatkozó utalásokban a *custodia* inkább őrzési tevékenységet jelent.

Az alperes felelőssége, ill. marasztalása attól függ, hogy a rabszolga feddhetetlen volt-e, és ebből fakadóan hajlamos volt-e a szökésre, vagy sem. Ha ugyanis a rabszolga (annak természetéből fakadóan) eleve nagyobb odafigyelést, őrizetet kívánt volna meg, akkor a

bonae fidei possessor felel a szökésért, és köteles kártérítést fizetni a *rei vindicatio* pernyertes felperesének, azaz a rabszolgatartónak. A feddhetetlennek tűnő és ezért különösebben gondos őrizetet nem igénylő rabszolga esetében viszont fel kell menteni az alperest (nyilván azért, mert a szökést így nem feltételezhette, nem sejtette előre, és ezért indokoltnak tűnt részéről, hogy ne tanúsítson extrémnek mondhatóan szigorú őrizetet a rabszolga felett, így a szökésért nem is tehető felelőssé). Amennyiben viszont a *bonae fidei possessor* elbirtoklás útján időközben tulajdonjogot szerzett a rabszolgán, az alperes köteles átengedni kereseteit a felperes részére (kérdésként merülhet fel: pontosan milyen kereseteket?), valamint helyt kell állnia az időközben keletkezett gyümölcsökért (azaz ki kell adnia azokat a felperes részére).

Amennyiben viszont az alperes nem birtokolta el a rabszolgát, nem köteles biztosítékot adnia a felperes részére, tehát nem köteles a rabszolga üldözésének kötelezettségét magára vállalnia.

Ha viszont a rabszolga nem volt „feddhetetlen”, tehát eleve szigorúbb őrizetet kellett volna kifejteni birtoklása során, akkor e gondossági kötelezettség elmulasztása miatt felelni fog a rabszolga szökéséért, és kártérítést köteles fizetni a felperesnek; ha viszont nem birtokolta el a rabszolgát, akkor a felperes köteles átengedni kereseteit az alperes részére (kérdésként merül fel itt is: pontosan milyen keresetekről van szó?). Fentebb láttuk, hogy amennyiben a rabszolgát az alperes elbirtokolta, az alperesnek kell a felperes részére átengednie a kereseteket; ha viszont nem birtokolta el, nem szerzett a rabszolgán tulajdont, a felperes kell, hogy átengedje a kereseteit az alperes részére.

Paulus ezt követően egyetértően hivatkozik Iulianusra, aki úgy vélte, hogy azokban az esetekben, amelyekben a rabszolga szökése miatt a birtokost felmentik, tehát amennyiben az alperes nem felelős a rabszolga szökéséért, még ha nem is kényszerítik arra, hogy biztosítékot adjon a rabszolga üldözésére nézve, mégis köteles biztosítékot adnia arra az esetre, hogy ha a rabszolgát megtalálják, azt ki fogja adni a felperesnek. E biztosíték keretében tehát, amely a felmentett alperes terheli, nem azt köteles processzualis jelleggel megígérni az alperes, hogy ő maga fogja üldözni a rabszolgát, hanem azt, hogy ha a rabszolgát utóbb megtalálnák, azt minden további nélkül ki fogja adni a felperes részére.

Mint látjuk, a fragmentum kapcsán számos anyagi jogi és perjogi kérdés is fölvethető, de a szöveg további mélyebb elemzésébe már nem kívánunk belemenni. Ami számunkra most kiváltképpen releváns, az az, hogy a szövegben két helyen is említett „*custodiri debuerit*”, ill. a „*custodiendus*” kitételek a *bonae fidei possessor* technikus értelemben vett *custodia*-felelősségére utalnak-e vagy sem. A forrásszöveget csupán kivonatossan idéző és röviden elemző, az értelmezés során főként Cannata fejtegetésére támaszkodó Serrano-Vicente szerint a szövegben említett *custodia*-kötelezettség nem *custodiáért* való helytállást jelent a textusban, csupán egyszerű őrzési tevékenységet;²⁴ a szövegben ennek megfelelően nem is szerepelnek olyan, a forrásokban az objektív *custodia*-felelősségre más helyeken utaló olyan kifejezések, mint a *custodiam praestat* vagy a *custodiam praestare debuit*.²⁵ Nézetünk szerint a rabszolga szökése elvileg felfogható itt olyan kisebb balesetként is, amely a *bonae fidei possessor* objektív *custodia*-felelősségét eredményezi. Mármint ezzel kapcsolatban az egyik probléma viszont épp abban áll, hogy a *rei vindicatio* stricti iuris természetű kereset, amelynek kapcsán a *custodia*-felelősség elvileg nem vetődhet fel, lévén a *custodia*-felelősség (perjogias megközelítésben) a *bonae fidei actiók* terepén kialakult konstrukció. A magunk részéről is hajlunk arra, hogy a szövegben nem technikus értelemben vett *custodia*-felelősségről van szó, egyszerűen csupán őrzési tevékenységről, ill. a rabszolga természete miatt fokozott őrzést megkívánó kötelezettség elmulasztásáról. A fragmentum így nézetünk szerint — bár elvileg másfajta értelmezés is elképzelhető — álláspontunk szerint nem a *custodia*-, hanem a *culpáért* való felelősség területére tartozik.²⁶

3. A férj felelőssége a parapherna visszaszolgáltatásáért: custodia-felelősség vagy sem? (Ulp. D. 23, 3, 9, 3)

A házassági vagyoni jog terrénumáról származik, konkrétan pedig a női szabadvagyonnal függ össze az alábbi Ulpianus-szöveg, amely a felelősségi tárgyú római jogi szakirodalom érdeklődését sokáig elkerülte;²⁷ újabban Serrano-Vicente elemzi²⁸ — tömören, a *custodia* problematikája szempontjából — az alábbi, itt most csak kivonatosan idézett textust. A szöveg alapján több érdekes dogmatikai és terminológiai probléma is fölvethető, ezért érdemesnek tűnik azzal részletesebben is foglalkozni:

Ceterum si res dentur in ea, quae Graeci parapherna dicunt quaeque Galli peculium appellant, videamus, an statim efficiuntur mariti... Et plerumque custodiam earum maritus repromittit... Videbimus harum rerum nomine, si non reddantur, utrum rerum amotarum an depositi an mandati mulier agere possit. Et si custodia marito committitur, depositi vel mandati agi poterit: si minus, agetur rerum amotarum, si animo amovendis maritus eas retineat, aut ad exhibendum, si non amovere eas connisus est. (Ulp. D. 23, 3, 9, 3)

A textus első mondatában Ulpianus a női szabadvagyonhoz tartozó (tehát a feleség tulajdonában lévő), a férjnek átadott vagyontárgyak jogi helyzetét tűzi ki vizsgálata céljával. Ez a szövegrész már csak terminológiai szempontból is igen érdekes: a női szabadvagyon megjelölésére nem csupán a görög *parapherna*, hanem a *peculium* szó is használatos volt, amely tehát nem csupán a rabszolga vagy a *filius familias* különvagyonát,²⁹ hanem a *manus* nélküli házasságot kötött feleség szabadvagyonát is jelöli.

Ulpianus később leszögezi, hogy a férj a női szabadvagyonhoz tartozó vagyontárgyak őrzését (*custodia*) többnyire megígéri, hacsak az nem a feleséget terheli. Számunkra itt és most az az elsődlegesen vizsgálandó kérdés, hogy a szövegben olvasható *custodia* szó csupán az őrzésre (mint tevékenységre), vagy pedig a férj technikus értelemben vett objektív *custodia*-felelősségére utal-e.

Ulpianus az adott tényállástól függően megindítható keresetek konkurenciáját vizsgálja a szöveg további részeiben, amennyiben a férj a *paraphernához* tartozó vagyontárgyakat nem adná vissza. Ulpianus felteszi a kérdést, hogy a feleség vajon *actio rerum amotarum*mal,³⁰ *actio depositi*vel vagy *actio mandati*val perelheti-e a férjet. A döntés összességében nagyon világos és logikus: amennyiben az őrizet (*custodia*) a férjnél van, akkor a letéti vagy a megbízási szerződés alapján lehet a férjet perelni; ha viszont a *custodia* nem a férjet terheli, a feleség *actio rerum amotarum*mal perelheti őt, amennyiben a férj a lopás szándékával tartaná magánál a vagyontárgyat, ha pedig nem kísérelte meg a vagyontárgyat ellopni, akkor *actio ad exhibendum*mal.

Ulpianus tehát kétféle esetsoportról beszél: 1. amikor a *paraphernához* tartozó vagyontárgyak őrzését a férj magára vállalta; 2. amikor nem (tehát e vagyontárgyak a feleségnél maradtak). Ha e vagyontárgyak a férjnél vannak, és azokat nem adná vissza, akkor — a konkrét jogviszonytól függően — számos kereset szóba jöhet a férj ellen.

Ami az első esetsoportot illeti (a *custodia*-felelősség problematikája szempontjából ez a fontos): ha a *paraphernához* tartozó vagyontárgyak a férjnél vannak, attól függően, hogy a férj és a feleség között milyen jogviszony áll fent (ezt nyilván a konkrét eset összes körülményének alapos vizsgálata alapján lehetne csak eldönteni, amelyekre azonban Ulpianus már nem tér ki), vagy a letéti, vagy pedig a megbízási szerződés alapján lehet a férjet perelni. És itt kezdődnek az izgalmas interpretációs problémák. Jól ismert, hogy a római jogban a letét mindig ingyenes kontraktus, amelynél a *custodia*-felelősség éppen emiatt nem vetődött fel, egyetlen esetet: az önként megőrzésre kínálkozó letéteményes felelősségét kivéve, aki

egyetlen forrásszöveg tanúsága szerint *custodiáért* felelt (Ulp. D. 16, 3, 1, 35).³¹ A megbízási szerződés esetében, bár az fő szabály szerint ingyenes volt, a császárkorban már lehetséges volt honoráriumot is kikötni,³² amely a megbízott felelősségét az eredetileg csak *dolusért* fennálló felelősségnél szigorúbbá tette, a posztklasszikus kortól kezdve pedig a megbízott általában *culpa in concretóért* felelt; a megbízási szerződés esetében is lehetséges volt azonban külön *pactummal* szigorítani a megbízott felelősségét — mint alább látni fogjuk, adott esetben a *custodia*-felelősség szintjére is (Paul. D. 19, 5, 5, 4).³³

Nézetünk szerint nem sok reménnyel kecsegtet annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy a szövegben két helyen is szereplő *custodia* a technikus értelemben vett *custodia*-felelősségre, vagy pedig egyszerűen az őrzésre mint tevékenységre utal-e. A „*custodiam earum maritus repromittit*” kitétel elvileg utalhat a *custodia*-felelősség elvállalására is; ha pedig a férj és a feleség között letéti kontraktus jött létre, a férj akár önként megőrzésre kínálgató letéteményesnek is tekinthető, aki az Ulp. D. 16, 3, 1, 35 tanúsága szerint *custodiáért* felel. Ez egy csábító értelmezési lehetőség, amely az általam ismert szakirodalomban eddig nem merült fel, és akár a nagyon vitatott D. 16, 3, 1, 35 alatt felvett, az önként megőrzésre kínálgató letéteményes *custodia*-felelősségét rögzítő *ulpianusi* *textus* interpretációjához is hozzásegíthetne bennünket, ez a föltevés azonban aligha tűnik bizonyíthatónak. Az Ulp. D. 23, 3, 9, 3-ban ugyanis csak annyi szerepel, hogy „*si non reddantur*”, tehát hogy a *paraphernához* tartozó vagyontárgyakat a férj nem adja vissza; az már nem merül fel, hogy miért nem, pl. azért, mert e vagyontárgyakat tőle ellopták. Nem lehet tehát feltétlenül arra következtetni, hogy a *custodia* a technikus értelemben vett, elsősorban a lopásért fennálló *custodia*-felelősséget jelenti a szövegben, de elvileg elképzelhető egy ilyen értelmezés is, mégpedig akár a letét esetében, ha a férjet önként, a saját érdekében megőrzésre kínálgató letéteményesnek tekintenénk, de akár egy erre vonatkozó, a szigorú felelősséget kikötő, a megbízást kiegészítő *pactum* tükrében a megbízás esetében is, a forrásszöveg ilyen értelmezése esetén a D. 16, 3, 1, 35, ill. a D. 19, 5, 5, 4 alatt fölvetett szövegeket segítségül hívva. A szöveg alapján rendelkezésünkre álló információk tükrében azonban ez korántsem biztos, hogy megalapozott konklúzió volna. Elképzelhető ugyanis az is, hogy a szövegben említett *custodia* egyszerűen csak a birtoklás értelmében vett őrizetre, vagy esetleg az őrzésre mint tevékenységre utal, szigorú *custodia*-felelősség nélkül. E tekintetben nézetünk szerint indokolt az óvatosság és a kategorikus állásfoglalás mellőzése.

Nézzük meg röviden a második esetszoportot, amely a *custodia*-felelősség fennállása vagy fenn nem állása szempontjából már nem releváns, hiszen a második esetszoportban a *parapherna* a feleségnél marad. Annak magyarázata, hogy miért kizárt a lopási kereset megindítása, teljesen egyértelmű és már a tankönyvszintű ismeretekből is egyértelműen következik: a házasság fennállása idején lopási kereset nem, csupán a marasztalás esetén *infamiával* nem járó *actio rerum amotarum* indítható. Ulpianus ennek megfelelően következetesen tartózkodik is a *furtum*, az annak objektív tényállási eleméül szolgáló *contrectatio*, ill. szubjektív tényállási eleméül szolgáló *animus lucri faciendi* említésétől; Ulpianus a *contrectatio* helyett az ‘elvisz’, ‘elmozdít’ jelentésű *amoveo* ige³⁴ különféle származékait (*amovetis*, *amovere*) említi a szövegben.³⁵ Amennyiben a lopási szándék a férj részéről nem konstatálható, akkor a feleség a dolog felmutatására perelhet *actio ad exhibendummal*, hiszen az *actio rerum amotarum* megindításának tényállásbeli feltételei nem állnak fent.

Összefoglalva tehát azt, ami számunkra itt a leglényegesebb: a szövegben kétszer is említett *custodia* nem feltétlenül utal az objektív *custodia*-felelősségre, bár ilyen értelmezés is elképzelhető; ennek verifikálásához azonban a szövegben szereplő konkrét tényállás bővebb kifejtése lett volna szükséges, ezek hiányában az objektív *custodia*-felelősség föltételezése nézetünk szerint kissé spekulatívnek tűnik. A hozományba adott dolgokért fennálló felelősség vonatkozásában a D. 23, 3, 17 pr. alatt felvett, valószínűleg interpolált Paulus-szöveg szerint e

dolgok tekintetében a férj olyan gondosságot köteles tanúsítani, mint amelyet a saját ügyeiben is felmutat („... *diligentiam praestabit quam in suis rebus exhibet*”). Noha ez a *culpa in concreto*ért való felelősség nem a *parapherna*, hanem a hozományba adott dolgok kapcsán kerül említésre, elképzelhetőnek tartjuk, hogy ugyanez a felelősség jelentkezett a *paraphernát* a nyilván a saját érdekében is magánál tartó férj esetében. Ha pedig következetesen tartjuk magunkat ahhoz a már több évvel ezelőtt kifejtett álláspontunkhoz,³⁶ hogy a *culpa in concreto*ért fennálló felelősség csupán a posztklasszikus korban, a felelősségi jog területén konstataálható erőteljes szubjektívizálódási tendencia eredményeképpen jelent meg, akkor elvileg egy olyan interpretáció is elképzelhető, hogy a *parapherna* vonatkozásában a fenti szöveg tükrében a klasszikus korban objektív *custodia*-felelősség állt fent, és az a posztklasszikus korban „idomult át” *culpa in concreto*ért való felelősséggé — legalábbis, ami a megbízást illeti, mert a letéteményes, közönséges esetekben legalábbis, a posztklasszikus-iustinianusi római jogban is *dolus*ért felelt csupán, nem pedig *culpa in concreto*ért. Mindazonáltal ez is csupán hipotetikus jelleggel fogalmazható meg.

4. Az örökös felelőssége a hagyományos irányában a Pap. D. 47, 2, 81, 2 fényében — *custodia*-felelősség vagy sem?

Számos problémát vet föl az alábbi Papinianus-szöveg, amely szintén a *custodia*-felelősség, ill. ennek kapcsán az *actio furti* aktív legitimációjának problémakörével kapcsolatban említhető:

Si ad exhibendum egissem optaturus servum mihi legatum et unus ex familia servus subreptus, heres furti habebit actionem: eius interest: nihil enim refert, cur praestari custodia debeat. (Pap. D. 47, 2, 81, 2)

A felelősségi tárgyú, monografikus szintű római jogi szakirodalomban viszonylag kevés figyelemre méltatott,³⁷ a *Digesta* 47. könyvének 2., a *furtum*ról szóló titulusa alatt felvett szövegben az *actio ad exhibendum* kapcsán merül fel a *custodia* problematikája, mégpedig a következőképpen. A textusban egy ún. *legatum optionis*ről³⁸ van szó: az örökhagyó az „Ego” részére hagyományként egy rabszolgát rendelt több rabszolga közül oly módon, hogy a hagyományos választhat a rabszolgák közül. A maga tömör stílusában Papinianus az *actio furti* aktív legitimációjával összefüggésben arról beszél, hogy ha az „Ego” választása szerint a neki hagyományként juttatott egyik rabszolga felmutatására perelne, és az egyik rabszolgát ellopták, az örökösöt illeti meg a lopási kereset, ami neki áll érdekében („*eius interest*”); nem számít ugyanis, helytáll-e az őrzésért. Az *actio furti* aktív legitimációja tehát itt is, mint minden más esetben, az e kereset megindításának alapjául szolgáló — és a *custodia*-felelősségtől függetlenül is fennálló — érdekeltségtől függ.

Kaser csupán röviden elemzi a szöveget, kiemelve, hogy abban a kompilátorok meghagyták a *custodiam praestare* terminusát.³⁹ Kaser szerint a szöveg „nyilvánvalóan le van rövidítve” annak eredetijéhez képest.⁴⁰ Noha a Papinianus-textusokra általában is jellemző a tömör, sokszor homályos (vagy esetleg csak annak tűnő) szövegezés, itt álláspontunk szerint is valószínűleg a kompilátorok általi lerövidítésről lehet szó.

A tömören vázolt tényállást — már csak annak meglehetősen nagyfokú szakirodalmi elhanyagoltsága miatt is — érdemes kicsit részletesebben is kibontanunk és interpretálnunk, vagy legalábbis megkísérelnünk azt.

Elvileg elképzelhető, hogy — ha figyelembe vesszük a *servus custodiendus* és a *servus non custodiendus* megítélése közötti jelentős különbséget — a szövegben, bár az kifejezetten nem szól erről, egy *servus custodiendus*ról van szó; e tekintetben pedig az örökös *custodia*-felelősséggel tartozik; a lopási keresetet pedig ő indíthatja meg, hiszen az neki áll érdekében,

a hagyományos ugyanis kártérítést kapott. Ha viszont *servus non custodiendus*ról lenne szó a konkrét tényállásban, akkor az örökös mentesülne a felelősség alól; ez esetben viszont a lopási keresetet a nyilvánvaló érdekeltsége alapján már a hagyományos indíthatná meg? Mivel Papinianus szerint nem számít, terheli-e az örököst *custodia*-felelősség vagy sem, föltételezzük, hogy Papinianus minden esetben az örökösnek kívánta adni az *actio furti*. Vagy esetleg az örökös mindenképpen *custodia*-felelősséggel tartozik, és annak következménye minden esetben a lopási kereset megindításának lehetősége? Vagy netán arról van szó, hogy Papinianus itt is, mint egy másik szövegben,⁴¹ a tulajdonosi minőségből vezeti le az *actio furti* aktív legitimációját, ami minden esetben a tulajdonost — jelen esetben az örököst — illeti meg?

Értelmezésünk szerint azonban inkább arról lehet szó, hogy mivel a hagyományos részére az *actio ad exhibendum* alapján a még meglévő rabszolgát az örökös fel tudja mutatni, a hagyományos igénye kielégítést nyer, hiszen az opcionálisan neki hagyományként rendelt több rabszolga közül legalább az egyikhez majd hozzájuthat. Amennyiben mindegyik rabszolgát ellopták volna, úgy az *actio furti* megindítása minden bizonnyal a hagyományosnak állt volna érdekében (legalábbis egy rabszolga tekintetében), így viszont, mivel a hagyományos igényének kielégítése biztosítva van, az érdekelv⁴² alapján nem indokolt, hogy ő indíthassa meg a lopási keresetet; azt az örökös indíthatja meg, aki az *actio furti* útján kaphat megtérítést. Az érdekeltség dönt tehát a lopási kereset aktív legitimációja tekintetében.

A *custodia* problematikája tehát úgy vetődik fel, hogy az örököst a konkrét esetben ilyen szigorú, őrzési felelősség nem terheli a hagyományos irányában, a *furtum*ért tehát nem köteles helytállni, a lopási keresetet viszont, merthogy kár nála keletkezett, ő indíthatja meg. A szövegben szereplő *custodia* értelmezésünk szerint egyaránt utalhat az őzésre mint tevékenységre és az objektív *custodia*-felelősségre — pontosabban annak hiányára — is. A szövegben szereplő *custodiára* történő utalás Serrano-Vicente szerint az őzésre mint tevékenységre utal.⁴³ Nézetünk szerint viszont mindegy, hogy a szövegben szereplő *custodiát* tevékenységként vagy helytállásként interpretáljuk-e, mert Papinianus döntése e szigorú kötelezettség fennállása tekintetében a konkrét esetben nemleges: a lényeg, hogy ilyen szigorú őrzési kötelezettség, ill. *custodia*-felelősség az örököst a hagyományos irányában nem terheli, így a rabszolga ellopásért sem kell helytállnia a hagyományos irányában, amennyiben az el nem lopott rabszolgát az *actio ad exhibendum* alpereseként felmutatja. Az *actio furti* pedig mindennek következményeként nem a hagyományos, hanem az örökös indíthatja meg. Akár őrzési tevékenységként, akár objektív felelősségként értelmezzük a szövegben szereplő *custodiára* való utalást, valószínű, hogy az örökösnek a hagyományos irányában ilyen kötelezettsége, ill. felelőssége jelen esetben nincsen. A szöveg mindenekelőtt azért fontos nézetünk szerint, mert annak alapján egyértelmű, hogy az érdekeltség már önmagában véve (majdnem minden esetben) megalapozza az *actio furti* aktív legitimációját, mégpedig oly módon, hogy az örökös kifejezetten nem köteles helytállni *custodiáért*, s még így is őt illeti meg az *actio furti*.

5. Custodia-felelősség egy innominát szerződés alapján (Ulp. D. 19, 5, 17, 4)

A *Digesta* 19. könyvének 5., *De praescriptis verbis et in factum actionibus* szóló titulusában elhelyezett, viszonylag kevésbé ismert és ritkán elemzett ulpianusi szövegben a jogtudós a következő tényállást vázolja: „Tu” ruhákat „ad el” „Ego” részére, de nem közönséges adásvételi szerződés keretében. „Ego” ugyanis akként rendelkezik, hogy „Tu” abból a célból hagyja a ruhákat „Ego”-nál, hogy azokat „Ego” szakembereknek megmutassa. A ruhák azonban tűzvész vagy más *vis maior* folytán megsemmisülnek. A döntés szerint a

veszélyért az átvevő a legkevesbé sem fog helytállni; ebből kifolyólag pedig — fogalmaz Ulpianus — nyilvánvaló, hogy a *custodia* az „Ego”-ra vonatkozik:

Si, cum mihi vestimenta venderes, rogavero, ut ea apud me relinquas, ut peritioribus ostenderem, mox haec perierint vi ignis aut alia maiore, periculum me minime praestaturum: ex quo apparet utique custodiam ad me pertinere. (Ulp. D. 19, 5, 17, 4)⁴⁴

Vagyis az adásvételi szerződésnek nem minősíthető, a későbbi terminológiával az innominát reálszerződések körébe sorolható (atipikusnak is nevezhető, tartalmát illetően közelebbről nem is részletezett) megállapodás alapján a vevő részére átadott ruhák vonatkozásában az átvevő *vis maior*ért nem tartozik helytállni; ha a szövegben szereplő *custodiát* az objektív felelősség kontextusában felelősséggént értelmezzük, *custodiáért* viszont igen. A ruhák eladása, ill. átadása hozzáértők, „szakértők” (*peritioribus*) részére történő megmutatás, kiállítás céljából történik. Az adásvételi szerződés körében a jól ismert főszabály szerint, ha a szerződés perfekt, még az áru átadása előtt átszáll a *vis maior* veszélyének viselése a vevőre; itt azonban, innominát kontraktusról lévén szó, a ruhák átvevője *vis maior*ért nem köteles helytállni — nyilván azért nem, mert a ruhákon nem szerzett tulajdont. A szövegben szereplő „*venderes*” nem a technikus értelemben vett adásvételre utal.

Kérdés mármost, hogy a fragmentumban technikus értelemben vett *custodia*-felelősségről lehet-e szó vagy sem. Az, hogy a *custodia* az átvevőre vonatkozik, az átvevő *custodia*-felelősségét is jelenti egyúttal, vagy csupán tényleges őrizetet? Valószínűnek tartjuk, hogy szigorú őrzési felelősséget, amelynek feltételei (idegen dolog kizárólagos őrizete és az érdekeltség) fennállnak. Ilyen értelemben foglalt állást pl. Paris is, konstatálva, hogy az átvevőt a veszélyviselés nem terheli, *custodiáért* azonban felel.⁴⁵ A *vis maior*ért való „felelősség” kizárása Robaye szerint jól beleilleszkedik a *custodiáról* értekező szövegek többségének tanításába⁴⁶ — persze ne feledjük itt sem, hogy Robaye a *custodia*-felelősségre eleve szubjektív felelősséggént tekint a klasszikus korra nézve is. A fragmentumot interpolációkritikai szemszögből röviden érintő Arangio-Ruiz szerint a szövegben tárgyalt *inspectoris causa* kötött megállapodás alapján a *custodiát* eredetileg a „*periculum me minime praestaturum*” kitétellel tagadták,⁴⁷ ez azonban nézetünk szerint kevésbé tűnik valószínűnek. A fragmentumot a régebbi magyar szakirodalomban behatóan elemző Kiss Barnabás szerint a veszélyviselés és a *custodia*-felelősség viszonya e szövegben egymást kiegészítő, szoros és elválaszthatatlan.⁴⁸

Az objektív *custodia*-felelősséggént történő értelmezés már csak azért is védhető álláspontunk szerint, mert a szövegben említett *custodia* éppen a *vis maior*al került szembeállításra a szövegben — utóbbira nem terjed ki az átvevő helytállási kötelessége, a *custodiáért* viszont az átvevő köteles helytállni. Érdekes, hogy míg adásvételnél a szerződés perfektté válása után a veszélyt a vevő viseli,⁴⁹ az eladót pedig az áru átadásáig *custodia*-felelősség terheli,⁵⁰ addig az ebben a fragmentumban említett innominát kontraktus esetében éppen ennek az ellenkezőjét konstatálhatjuk: itt az átvevőt terheli a *custodia*-felelősség, a *vis maior* veszélyének viselése viszont nem az átvevőt terheli, hanem nyilvánvalóan az átadót.

6. A mandatarius custodia-felelőssége (Paul. D. 19, 5, 5, 4)

A *custodia*-felelősség egy Paulustól származó — itt most csak kivonatosan, a számunkra releváns rész erejéig idézett — forrásszöveg alapján a *mandatum* kapcsán is felmerülhet, amennyiben a felek a megbízás természetéből kilépve olyan megállapodást kötnek, amelynek alapján a megbízott a *custodiáért* való felelősséget elvállalja:

Sed si facio ut facias, haec species tractatus plures recipit. Nam si pacti sumus, ut tu a meo debitore Carthagine exigas, ego a tuo Romae, vel ut tu in meo, ego in tuo solo aedificem, et ego aedificavi et tu cessas, in priorem speciem mandatum quodammodo intervenisse videtur, sine quo exigi pecunia alieno nomine non potest... et potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere (possum enim tibi mandare, ut et custodiam mihi praestes...)... (Paul. D. 19, 5, 5, 4)

Paulus a későbbi szóhasználatnál élve névtelen szerződések olyan típusait elemzi e fragmentumban, amelyekben mindkét szerződő fél valamilyen tevéssé irányuló szolgáltatásra vállal kötelezettséget („*facio ut facias*”). Ha az egyik fél azért tesz valamit, hogy a másik fél is tegyen valamit, ez a konstrukció Paulus szerint több ügyletet foglal magában.

A Paulus által vázolt első tényállási variációnak nevezhető eset a következő: a szerződő felek olyan megállapodást kötöttek, amely szerint azért, hogy az egyik fél („Tu”) a másik fél („Ego”) adósától Karthágóban hajtsa be a követelést, az „Ego” „Tu” adósától Rómában hajtja be a követelést.

A Paulus által leírt másik „*facio ut facias*” típusú megállapodás értelmében az „Ego” „Tu” telkén azért építkezik, hogy „Tu” az „Ego” telkén építkezzék. E megállapodás alapján az „Ego” teljesíti a megállapodásban foglaltakat, vagyis felépíti a házat, „Tu” viszont nem.

Paulus csak az első esetet vizsgálja részletesen.⁵¹ A jogtudós óvatosságnak tűnő megfogalmazása szerint „*mandatum quodammodo intervenisse videtur*”, tehát úgy tűnik, hogy a felek bizonyos értelemben megbízást kötöttek — amely nélkül pénzt behajtani más nevében nem lehet. A megbízás a megállapodás folytán („*ex pacto*”) saját természetéből kiléphet. Itt következik a szövegben a számunkra releváns rész: „megbízhatlak téged ugyanis azzal, hogy *custodiáért* állj helyt irányomban”.

Nincs akadálya általában sem annak, hogy a szerződő felek a felelősségüket a tárgyi jog által meghatározottakhoz képest szigorúbban állapítsák meg; így a felek tehát akár *custodia*-felelősséget is kiköthetnek akkor is, amikor a felelősség erre vonatkozó külön megállapodás hiányában enyhébb volna (a megbízott ugyanis a klasszikus jogban, mint ismert, csupán *dolusért* felel). A *custodia*-felelősség viszont a *mandatum* körében erre vonatkozó külön megállapodás hiányában nem merül fel. Az Ulp. D. 16, 3, 1, 6 tanúsága szerint a letéteményes is felel *culpáért*, ha az azért való (tehát az alapesethez képest szigorúbb) felelősséget felvállalja: „*Si convenit, ut in deposito et culpa praestetur, rata est conventio...*”.⁵² Ha tehát a felek abban állapodnak meg, hogy a letéteményes *culpáért* is feleljen, az ilyen megállapodás érvényes. Az adósi felelősség tehát a szerződő felek megállapodása folytán minden további nélkül szigorúbbá tehető.

A felelősségi tárgyú római jogi szakirodalom — amennyiben foglalkozik egyáltalán a szöveggel⁵³ — egyöntetű álláspontot képvisel a tekintetben, hogy a megbízott *custodia*-felelőssége csak ilyen tartalmú, szigorúbb felelősséget előíró speciális megállapodás alapján merült fel.

Paris⁵⁴ a szöveg rövid elemzése során azt fejtegeti, hogy a *mandatum* kapcsán a *custodiáért* való felelősség csupán akkor merült fel, ha erre vonatkozóan a felek speciális megállapodást kötöttek. Paris ismertetése szerint Paulus a fenti szövegben arról szól, hogy a megbízás az annak kereteiből kilépő *pactum* erejénél fogva, tehát egy speciális megegyezés folytán a megbízott *custodia*-felelősségét is eredményezheti. E vonatkozásban azonban egy „különleges hipotézisről” van szó: a szerződő felek számára mindig meg van engedve, hogy megállapodásuk folytán súlyosbítsák a felelősségüket.⁵⁵ Ezen a speciális eseten kívül azonban a megbízott *custodia*-felelőssége nem merült fel; a *mandatarius* a klasszikus korban csupán *dolusért* felelős.⁵⁶

Robaye⁵⁷ még rövidebben ismerteti a szöveget, a következőképpen: Paulus leszögezi, hogy a megbízási szerződés megállapodás útján kiléphet saját természetéből (tehát túlléphetők

a megbízás keretei); így pl. amelynél fogva a megbízott megígéri a *custodiát* a megbízó irányában; ilyen megállapodás hiányában viszont a megbízott nem felel *custodiáért*.

Serrano-Vicente⁵⁸ pedig a következőképpen ismerteti a forrásszövegnek a *custodia*-felelősség szempontjából releváns tartalmát: Paulus elismeri, hogy a megbízás — annak ingyenessége miatt — a megbízott felelősségét a *dolus*-ra korlátozza, lehetséges azonban olyan megállapodást kötni, amely a megbízási szerződés természetéből úgy lép ki, hogy a megbízott felvállalja a *custodiáért* való felelősséget; a megbízás természetéből való kilépés miatt a megbízott a *conductor*-hoz, a haszonkölcsönbe vevőhöz vagy az eladóhoz hasonló felelősséget vállal fel. A megbízott *custodia*-felelősségét előíró speciális megállapodás esetében tehát „a kötelelem tartalmának *pactum* útján történő kiterjesztéséről” („extensión pacticia del contenido de la obligación”) van szó.⁵⁹

A szöveggel természetesen nem csupán a felelősségi jogi tárgyú szakirodalom, hanem az innominát szerződésekkel foglalkozó szakirodalom is foglalkozik. Viszonylag részletesen elemzi a fragmentumot Artner;⁶⁰ nézete szerint az itt vizsgált Paulus-fragmentum egészében véve nagy valószínűség szerint átdolgozott; Artner szerint úgy tűnik, hogy a szöveget a „négyrészes keletrómai szerződési séma” (*do ut des aut do ut facias aut facio ut des aut facio ut facias*) bizonyítékául állították össze.⁶¹ A textus ebben a formában nézetünk szerint sem tűnik eredetinek, némiképp „toldozott-foltozott” benyomást kelt; különösen az tűnik gyanúsak, hogy két tényállást vázol fel ugyan, de csak az első esetet fejti ki részletesebben. Elképzelhető, hogy valamikor a posztklasszikus korban, de lehet, hogy csak a iustinianusi kodifikáció idején az eredeti szövegnek csupán egy, akkoriban relevánsabbnak tűnő részét hagyták meg; talán ezért nem kerül a szövegben részletesebb kifejtésre a második tényállás. A „*custodiam mihi praestes*” kitétel minden bizonnyal eredeti, az viszont nehezen fér össze a *custodiát* a nézetünk szerint is a *culpa* körében értelmező, alapvetően szubjektív tartalmú iustinianusi *custodia*-felfogással.

III. Konklúziók

Már a fenti néhány szöveg rövid elemzése alapján is megállapítható, hogy a klasszikus római jogban *custodiáért* felelős személyek körének meghatározása korántsem egyszerű feladat. Noha a források alapján jól meghatározható a *custodia*-felelősség két konjunktív feltétele — a *res aliena* kizárólagos őrzete, valamint az *utilitas* —, a római jogtudósok kazuisztikus, ill. keresetjogias gondolkodásmódjuk tükrében minden kérdést esetről esetre döntöttek el, nem pedig deduktív módon, előre meghatározott és a konkrét eset eldöntését ez által esetleg már előre determináló, sokszor sematikus fogalmakkal, ill. dogmatikai kategóriákkal operálva. Ennek egyenes következménye, hogy — amennyiben premisszaként elfogadjuk a *custodia*-felelősség alapvetően objektív jellegét —, hogy csak körültekintő, a jogesetek tényállásának alapos elemzésére koncentráló forrásvizsgálatok alapján juthatunk arra a következtetésre, hogy egy konkrét adós *custodiáért* felel-e vagy sem.

A fentebb vizsgált források nézetünk szerint több, a *custodia*-felelősség területére tartozó kérdés alapvető átgondolására sarkallhatnak.

Így pl. a fentiek alapján nyilvánvaló, hogy a *custodia*-felelősség kérdéskörét nem csupán a szorosan vett kötelmi jog térségében szükséges vizsgálni. A tárgyalt jogesetek egy része ugyanis nem kimondottan kötelmi jogi, hanem dologi jogi, családjogi, sőt öröklési jogi tényállást tartalmaz, noha kétségtelen, hogy a fentebb elemzett forrásszövegeknek többnyire vannak kötelmi jogi vonatkozásai is, és azokban a *custodia*-felelősség alapvetően kötelmi jogi szempontból vetődik fel — így pl. a haszonélvező *custodia*-felelőssége a *cautio usufructuaria* alapján megindítható kötelmi jogi kereset kapcsán merült fel; a férj a *paraphernát* megbízási szerződés alapján is kezelheti etc. A *rei vindicatio* jóhiszemű alperesének a szökött rabszolgáért esetlegesen fennálló felelőssége viszont tisztán dologi jogi tényállás; e

forrásszöveg viszont értelmezésünk szerint nem a *custodia*-felelősség területére tartozik — azt pedig, hogy a jóhiszemű birtokos milyen jogcím alapján birtokolja a rabszolgát, a fenti tényállásból nem derül ki; mivel azonban a forrásszöveg az elbirtoklásról is szót ejt, valószínűsíthető, hogy valamilyen tulajdonátruházásra irányuló szerződés áll a háttérben, bár ennek feltételezése is csak hipotetikus jelleggel lehetséges.

Külön tudományos problémát képez annak vizsgálata, hogy a haszonélvezőre milyen alapon terjesztették ki a *custodia*-felelősséget, amelynek tényét a fenti Paulus-szöveg kapcsán lehet verifikálni. A józan ész alapján könnyen megmagyarázható ez a kiterjesztés: a haszonélvező mint érdekelt személy egy idegen dolgot tart a saját kizárólagos, a tulajdonos által esetleg alig ellenőrizhető őrizetében. A fő probléma nem abban áll, hogy a haszonélvezet esetében dologi jogi jogosultságról van szó, hiszen a haszonélvező *custodia*-felelőssége a *cautio usufructuaria* alapján megindítható *actio ex stipulatu* kapcsán vetődik fel, amely *in personam actio*. Sokkal inkább azért érdekes a *custodia*-felelősségnek a haszonélvezőre történő kiterjesztése, mert a *stipulatio* alapján indítható kereset esetében *stricti iuris iudicium*ról van szó, a *custodia*-felelősség pedig a *bonae fidei contractus*ok (ill. *actiók*) terrénján merült fel, ami alapvető kérdéseket illetően készíthet átgondolásra a *custodia*-felelősség egész problematikájának vizsgálata során. E problémakör részletesebb kibontása esetleges további vizsgálódások tárgyát képezheti majd.

Szintén izgalmas és a szakirodalomban eddig figyelmet alig kapott tudományos problémaként vetődik föl a férjnek a feleség irányában a *paraphernához* tartozó vagyontárgyakért fennálló felelősségének mikéntje. Összefoglalva ebből a szempontból azt, ami számunkra a leglényegesebb: a fenti szövegben (Ulp. D. 23, 3, 9, 3) kétszer is említett *custodia* nem feltétlenül utal az objektív *custodia*-felelősségre, bár ilyen értelmezés is elképzelhető; ennek verifikálásához azonban a szövegben szereplő konkrét tényállás bővebb kifejtése lett volna szükséges, ezek hiányában az objektív *custodia*-felelősség föltételezése nézetünk szerint esetleg spekulatívnak tűnhet. Bár ha a férjet önként, a saját érdekében megőrzésre kínálkozó letéteményesnek tekintenénk, vagy egy olyan megbízottnak, akinek felelősségét egy erre vonatkozó külön *pactum* szigorítja — a forrásszöveg ilyen értelmezése esetén a D. 16, 3, 1, 35, ill. a D. 19, 5, 5, 4 alatt fölvetett szövegeket segítségül hívva — az Ulp. D. 23, 3, 9, 3-ban foglalt tényállás a *custodia*-felelősség egyik eseteként is értelmezhető.

A megbízott csupán ilyen tartalmú, a megbízási szerződés természetén túllépő külön *pactum* esetén felel *custodiáért* — ez az eset nézetünk szerint ugyanabba a körbe tartozik, mint az önként megőrzésre kínálkozó letéteményes *custodia*-felelőssége: nincs akadálya ugyanis annak, hogy a felek az alapesethez képest szigorúbb tartalmú felelősséget állapítsanak meg.

A *custodia*-felelősség tehát a fentiek alapján nem kötődik szorosan az egyes szerződések tipizálásához, azok dogmatikai hovatartozásához. A klasszikus jogtudósok praktikus, keresetjogias gondolkodásuk tükrében igen rugalmasan kezelték a problémát, és megállapították a *custodia*-felelősséget minden olyan esetben, amikor valaki egy idegen dolgot tart a saját kizárólagos őrizetében. Fokozottan kell azonban ügyelni két fontos tényezőre, a prekonceptiózus megállapítások elkerülése céljából: 1. a forrásokban a *custodia* korántsem utal feltétlenül az objektív *custodia*-felelősségre; 2. a praktikus, esetjogi szemlélet miatt a római jogtudósok esetről esetre alakították ki a *custodiensek* körét.

¹ A *custodia*-felelősség könyvtárnyi szakirodalmának még csak vázlatos áttekintéséről is kénytelenek vagyunk most lemondani. A *custodia*-felelősség problémakörének legutóbbi monografikus szintű elemzésére nézve a külföldi szakirodalomból ld. M. SERRANO-VICENTE: *Custodiam praestare. La prestación de custodia en el derecho romano*, Madrid 2006.

² A haszonélvező *custodia*-felelősségére nézve ld. részletesebben pl. G. WESENER: 'Custodia'-Haftung des Ususfruktuars, in: Synteleia V. Arangio-Ruiz, I, Napoli 1964, 191—197; I. REICHARD: *Stipulation und Custodiahftung*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 107 (1990), 47skk.; SERRANO-VICENTE: *id. m.* 345sk.

³ Vö. pl. REICHARD: *id. m.* 47; SERRANO-VICENTE: *id. m.* 345sk.

⁴ J. PARIS: *Responsabilité de la « custodia » en droit romain*, Paris 1926, 144.

⁵ V. ARANGIO-RUIZ: *Responsabilità contrattuale in diritto romano*, Napoli 1933², 269.

⁶ A. METRO: *L'obbligazione di custodire nel diritto romano*, Milano 1966, 191²⁴⁸. Mint látni fogjuk, e megállapítás nem helytálló, hiszen a haszonélvező jöllehet dologi jogosult, de *custodia*-felelőssége nem a „szerződési materián” kívüli probléma: a haszonélvező *custodia*-felelőssége ugyanis egy *stipulatio* alapján vetődik fel (és éppen ez utóbbi körülményre tekintettel olyan izgalmas és egyben nehéz tudományos probléma a haszonélvező *custodia*-felelőssége, mert az jelen esetben nem egy *bonae fidei* szerződés kapcsán merül fel).

⁷ R. ROBAYE: *L'obligation de garde. Essai sur la responsabilité contractuelle en droit romain*, Bruxelles 1987.

⁸ R. CARDILLI: *L'obbligazione di 'praestare' e la responsabilità contrattuale in diritto romano*, Milano 1995.

⁹ Vö. METRO: *id. m.* 192²⁴⁸: „la responsabilità per custodia dell'usufruttuario ha un solo fondamento testuale”.

¹⁰ METRO: *id. m.* 192²⁴⁸: „un frammento certamente manipolato dai Compilatori”.

¹¹ REICHARD: *id. m.* 46skk.

¹² Leszámitva a *servus non custodiendus*nak minősülő rabszolga ellopását (vö. pl. Pap. D. 47, 2, 81 pr., valamint számos további forrásszöveget is; az egész problémához ld. pl. BALÁSFALVI KISS B.: *A „veszély” kérdése az adásvételnél a római jogban, I. Custodia-felelősség*, Kecskemét 1940, 148sk.; M. KASER: *Die „actio furti” des Verkäufers*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 96 [1979], 110; M. PENNITZ: *Das periculum rei venditae. Ein Beitrag zum „aktionenrechtlichen Denken” im römischen Privatrecht*, Wien—Köln—Weimar 2000, 395, továbbá érintőlegesen még az alábbiakban vizsgált fragmentumok kapcsán kifejtetteket is), valamint természetesen az ingatlanok tekintetében felmerülő *custodia*-felelősséget; azon túl, hogy ingatlanok esetében általában is nagyon vitatott a *custodia*-felelősség fennállása vagy fenn nem állása (számos szerző eleve kizárja a *custodia*-felelősség köréből az ingatlanokat, így pl. C. A. CANNATA: *Ricerche sulla responsabilità contrattuale nel diritto romano*, Milano 1966, 119sk.; R. KNÜTEL: *Die Haftung für Hilfspersonen im römischen Recht*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 100 [1983], 348; MOLNÁR I.: *A római magánjog felelősségi rendje*, Szeged 1994, 150; A. GUZMÁN BRITO: *La responsabilidad objetiva por custodia en el derecho romano y en el derecho moderno, con una referencia especial a la regla periculum est emptoris*, Revista Chilena de Derecho 24 [1997], 181), az ingatlant ellopni — egy elszigeteltnek tekinthető klasszikus kori nézetet leszámitva (vö. Gell. *Noctes Atticae*, 11, 18, 13; Ulp. D. 19, 2, 13, 6; Ulp. D. 13, 3, 2; e forrásokra és az egész problémára nézve ld. a régebbi hazai szakirodalomból MARTON G.: *A furtum mint delictum privatum*, Debrecen 1911, 147skk.) — egyébként sem lehet. E kérdésekkel azonban most nem tudunk bővebben foglalkozni.

¹³ A „voluntas” szót a római jogi források több értelemben is használják; nem csupán akaratot (ld. ilyen értelemben pl. Diocletianus és Maximianus császár 294-ben kelt rendeletének szövegét: „cum errantis voluntas nulla sit” [C. 1, 18, 8]), hanem ‘beleegyezést’, ‘egyetértést’, ‘jóváhagyást’ is jelenthet (vö. H. G. HEUMANN—E. SECKEL: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Jena 1907⁹, s. v. voluntas: ‘Einwilligung’, ‘Zustimmung’, ‘Genehmigung’; vö. pl. Pomp. D. 39, 3, 20: „nulla enim voluntas errantis est” [az *actio aquae pluviae arcendae* keresettel kapcsolatban]; az *actio de in rem versó*val összefüggésben Ulp. D. 15, 3, 3, 4: „nisi forte mandatum domini aut voluntatem habuit”). Sőt, tegyük hozzá, az akarat filozófiai szempontból sem jelent föltétlenül kívánságot. Erre nézve ld. FÖLDI A.: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*, Bp. 1997, 149³⁴¹, ahol a szerző SPINOZA egyik fejtegetésére is hivatkozik.

¹⁴ E forrásszövegek (D. 47, 2, 13; D. 47, 2, 86) értelmezésére nézve ld. (további szakirodalmi hivatkozásokkal) pl. M. KASER: *Grenzfragen der Aktivlegitimation zur actio furti*, in: M. Harder—G. Thielmann (hrsg.): *De iustitia et iure. Festgabe für Ulrich von Lübtow*, Berlin 1980, 304skk.; REICHARD: *id. m.* 64skk.

¹⁵ SERRANO-VICENTE: *id. m.* 346: „... una tendencia a que la custodia non sólo se refiera a hurtos y daños de muebles, sino en general a una actividad de vigilancia...”.

¹⁶ Vö. SERRANO-VICENTE: *id. m.* 346.

¹⁷ Az ezt a kifejezést a *Digesta* 7. könyvében tartalmazó források: Ulp. D. 7, 1, 9 pr.; Ulp. D. 7, 1, 13 pr.; Ulp. D. 7, 1, 13, 6; Ulp. D. 7, 1, 13, 8; Ulp. D. 7, 1, 27, 5; Iul. D. 7, 5, 6 pr.; Ulp. D. 7, 9, 1 pr.; Ulp. D. 7, 9, 1, 3; Ulp. D. 7, 9, 1, 5; Pap. D. 7, 9, 11; Ulp. D. 7, 9, 12.

¹⁸ SERRANO-VICENTE: *id. m.* 346.

¹⁹ Ennek egész problémakörére nézve ld. a hazai szakirodalomból FÖLDI A.: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*, Bp. 2001; Uő: *Az objektív jóhiszeműség „olvasatai” a padovai bona fides-konferencia aktáinak tükrében*, Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae 42 (2005), 223skk.; Uő, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 124 (2007), 603skk., ill. Uő: *Újabb észrevételek a bona fides dualizmusának kérdéséről*, Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae 44 (2007), 123skk.; Uő: *Monizmus, dualizmus vagy pluralizmus? Összehasonlító-történeti elmélkedések a bona fidesről*, Állam- és Jogtudomány 54/3—4 (2013), 25skk.

²⁰ REICHARD: *id. m.* 78sk.

²¹ REICHARD: *id. m.* 48.

²² Tkp. hasonló a helyzet a kézizálog-hitelezőt illetően is, aki egyes források (Ulp. D. 13, 7, 13, 1; C. 8, 13, 19) tanúsága szerint szintén *custodiáért* felelt. A záloghitelező *custodia*-felelőssége ugyanis nem magából a zálogjogból, hanem az annak alapjául szolgáló kézizálog-szerződésből fakad, bizonyos értelemben hasonlóan a haszonélvező *custodia*-felelősségéhez. Azért csak bizonyos értelemben, mert a haszonélvező *custodia*-felelőssége, mint láttuk, nem az *ususfructus* alapjául szolgáló aktushoz, hanem az *ususfructus* kapcsán kötött *stipulatio*hoz kötődik. — Az Ulp. D. 13, 7, 13, 1 és a C. 8, 13, 19 elemzésére, valamint a kézizálog-hitelező *custodia*-felelősségének egész problémájára nézve ld. pl. PARIS: *id. m.* 181skk.; ARANGIO-RUIZ: *id. m.* 145; VISKY K.: *A „vis maior” a római jog forrásaiban*, Bp. 1942, 91sk.; P. KRÜCKMANN: *Custodia*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 64 (1944), 26sk.; D. NÖRR: *Die Entwicklung des Utilitätsgedankens im römischen Haftungsrecht*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 73 (1956), 84; METRO: *id. m.* 180; G. MACCORMACK: „*Custodia*” and „*culpa*”, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 89 (1972), 157sk.; C. RASCÓN: *Pignus y custodia en el derecho romano clásico*, Oviedo 1976, különösen 102; ROBAYE: *id. m.* 233skk.; SERRANO-VICENTE: *id. m.* 335skk.; M. FUENTESECA: *Pignus e hypotheca en su evolución histórica*, Santiago de Compostela 2013, 177.

²³ A textushoz ld. az újabb felelősségi jogi szakirodalomból SERRANO-VICENTE: *id. m.* 253. A szöveget a felelősségi irodalom ritkán elemzi részletesebben; így pl. ARANGIO-RUIZ (*id. m.* 170), METRO (*id. m.* 153) és CARDILLI (*id. m.* 181) is csak igen röviden elemzi ezt a fragmentumot. PARIS: *id. m.* és ROBAYE: *id. m.* a forrásmutatók tanúsága szerint nem elemzik a szöveget.

²⁴ SERRANO-VICENTE: *id. m.* 253.

²⁵ Vö. SERRANO-VICENTE: *id. m.* 253.

²⁶ Érdemesnek tűnik végül e szöveg rövid elemzése után összehasonlítani az abban foglaltakat a *commodatarius*nak a rabszolga szökésére tekintettel a *veteres* körében vitatott *custodia*-felelősségét említő, híres, a D. 13, 6, 5, 6 alatt felvett forrásszöveggel („*Sed an etiam hominis commodati custodia praestetur, apud veteres dubitatum est. Nam interdum et hominis custodia praestanda est, si vinctus commodatus est, vel eius aetatis, ut custodia indigeret. Certe si hoc actum est, ut custodiam is qui rogavit praestet, dicendum erit praestare.*”; Ulp. D. 13, 6, 5, 6). A D. 13, 6, 5, 6 alatt felvett szövegben arról van szó, hogy a haszonkölcsönbe vevőnek a rabszolgáért fennálló *custodia*-felelőssége a rabszolga szökésére tekintettel vitatott volt már a *veteres* körében is. A D. 13, 6, 5, 6 alatt felvett szövegben olyan rabszolgáról van szó, akit megkötöztek, ill. olyanról, aki fiatalkorú volt, és esetleges szökésének veszélyére is tekintettel az ő őrzése az átlagoshoz képest jelentősen nagyobb mértékű odafigyelést kíván meg a haszonkölcsönbe vevőtől — nem csoda, hogy ebben az esetben kérdéses volt a haszonkölcsönbe vevő vétkességétől független felelősségének fennállása. A D. 13, 6, 5, 6 alatt felvett szöveg tisztán kötelmi jogi tényállás, a szövegben a *commodatum* kapcsán merül fel a *custodia*-felelősség problémája. A D. 6, 1, 21 alatt szereplő textusban is vitatott a rabszolgáért fennálló felelősség; e fragmentumban viszont dologi jogi tényállásról, konkrétan egy tulajdoni perről van szó, ill. arról, hogy a tulajdoni per jóhizemű alperese felel-e a rabszolga szökéséért. Míg a D. 13, 6, 5, 6 esetében megkötözött, ill. fiatalkorú rabszolgákról van szó, akik emiatt igényelnek speciális őrizetet, addig a D. 6, 1, 21 esetében Paulus feddhetetlen, ill. nem feddhetetlen, tehát eleve megőrzésre szoruló rabszolgák között tesz különbséget. A feddhetetlen rabszolga szökéséért az alperes nem köteles helytállni, a feddhetetlennek nem tekinthető rabszolga viszont rabszolga gondosabb őrizetet kíván meg, és az ilyen rabszolga szökése esetén a *bonae fidei possessor* felel a felperes tulajdonos irányában — ami azonban, álláspontunk szerint, nem *custodia*-felelősséget jelent. Az D. 13, 6, 5, 6 alatt felvett szöveg esetében tehát értelmezésünk szerint technikus értelemben vett *custodia*-felelősségről van szó, míg a D. 6, 1, 21 alatt felvett textus nézetünk szerint nem tartozik a *custodia*-felelősség területére, az e szövegben szereplő *custodiára* vonatkozó utalások csak a tényleges őrizetre vonatkoznak, az alperes felelőssége itt inkább *culpáért* való felelősségnek tekinthető.

²⁷ A forrásmutatók tanúsága szerint PARIS, ARANGIO-RUIZ, ROBAYE vagy éppen CARDILLI sem elemzik a szöveget felelősségi monográfiájukban; METRO: *id. m.* 50¹¹² is csupán egy félmondatban emlékezik meg a textusról.

²⁸ SERRANO-VICENTE: *id. m.* 347sk.

²⁹ E kérdéskörre nézve ld. BRÓSZ R.: *Peculium servi (vel filii?)*, Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae 18 (1970), 308—335.

³⁰ E keresetre nézve ld. pl. A. WACKE: *Actio rerum amotarum*, Köln—Graz 1963.

³¹ „*Saepe evenit, ut res deposita vel nummi periculo sint eius, apud quem deponuntur: ut puta si hoc nominatim convenit. Sed et si se quis deposito obtulit, idem Iulianus scribit periculo se depositi illigasse, ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam et culpam et custodiam praestet, non tamen casus fortuitos.*” A forrásszöveg — annak homályos volta miatt — igencsak vitatott a szakirodalomban. A mi értelmezésünk a *custodia* objektív teóriájából indul ki, és csatlakozik azon szerzők — a hazai szakirodalomból VISKY: *id. m.* 84, FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*, Bp. 2004, 249, valamint

PÓKECZ KOVÁCS A.: *Ingyenes és visszerhes letét a római klasszikus jogban*, in: Molnár Imre Emlékkönyv, Szeged 2004, 299, ill. Uő: *Merces und pretium depositionis*, in: Festschrift für Rolf Knütel zum 70. Geburtstag, Heidelberg 2009, 879 — álláspontjához, akik a letéteményes önkéntes ajánlkozását a(z objektív) *custodia*-felelősség elvállalásának tekintik. ROBAYE: *id. m.* 44skk. ugyanakkor — aki nem látja különösebb okát annak, hogy a *custodia* említése a szövegben nem klasszikus eredetű lenne — a *custodia*-felelősségre való utalást itt is szubjektív felelősségként értelmezi. A szöveghez ld. még pl. PARIS: *id. m.* 187²; ARANGIO-RUIZ: *id. m.* 116; METRO: *id. m.* 106; MACCORMACK: *id. m.* 217; CARDILLI: *id. m.* 469skk.; SERRANO-VICENTE: *id. m.* 344.

³² Mint jól ismert, a *mandatum* vonatkozásában Paulus leszögezi, hogy a nem ingyenesen kötött megbízás semmis; ha a felek viszonyában a pénz is megjelenik, a jogviszony inkább a *locatio conductio* keretébe tartozik (*conversio*), ld. Paul. D. 17, 1, 1, 4: „*Mandatum nisi gratuitum nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces. Interveniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius respicit.*” A megbízás ingyenességének elvét tehát *de iure* még Iustinianus idején is megtaláljuk (számos további iustinianusi forrásszöveg — így pl. a lav. D. 17, 1, 36, 1 [„*cum mandatum gratuitum esse debet*”]) is *expressis verbis* rögzíti az ingyenesség elvét); jelzésszerűen utalok csupán arra a közismert tényre, hogy ezt az elvet a császárkorban, amikor a *honorarium*ot *extra ordinem* peresíteni lehetett, áttörték. Vö. FÖLDI A.—HAMZA G.: *A római jog története és intézményei*, Bp. 2015²⁰, 529¹⁸ és 534, ill. FÖLDI: *A másért való felelősség* (id.), 385.

³³ A felelősség szigorításának lehetőségére az Ulp. D. 50, 17, 23 alatt fölvetett szöveg egyértelműen, általános érvennyel utal, amikor rögzíti, hogy a felek a tételes jog által előírtakhoz képest másban is megállapodhatnak, mégpedig akár többen, akár kevesebben is, tehát megállapodásuk útján szigoríthatják vagy enyhíthetik is az adósi felelősséget az egyes szerződések esetében („*Sed haec ita, nisi si quid nominatim convenit [vel plus vel minus] in singulis contractibus...*”). Annak sincsen viszont akadálya, hogy a felek a tételes jog által előírtakhoz képest enyhébb felelősséget állapítsanak meg. A *dolus*ért való felelősséget ugyanakkor sem a *commodatum*, sem más szerződések körében nem lehet kizárni. A *commodatum*ra nézve ld. Paul. D. 13, 6, 17 pr. „*In commodato haec pactio, ne dolus praestetur, rata non est.*”, vagyis haszonkölcsön körében érvénytelen a szerződésben foglalt olyan megállapodás (*pactio*), amelyben a felek a szándékos szerződésellenes magatartásért (*dolus*) való felelősséget kizárják. A *dolus*ért való felelősséget kizáró megállapodás érvénytelenségét a letéti szerződéssel összefüggésben a következő, Ulpianustól származó, a *Digesta* 16. könyvének 3., *Depositum vel contra* c. titulusa alatt szereplő, rendkívül világosan fogalmazó forrásszöveg mondja ki: „*Illud non probabis, dolum non esse praestandum si convenerit: nam haec conventio contra bonam fidem contraque bonos mores est et ideo nec sequenda est.*” (Ulp. D. 16, 3, 1, 7). Az előző szöveg tömör megállapításához képest Ulpianus e vonatkozásban megindokolja, hogy miért nem ismerhető el az ilyen megállapodás érvényessége. Az ilyen *conventio* (és ez vonatkozik természetesen a haszonkölcsön-szerződésben foglalt, a *dolus*ért való felelősséget kizáró *pactio*ra [Paul. D. 13, 6, 17 pr.] is) ugyanis ellentétes a jóhiszeműség és tisztesség (*bona fides*) objektív princípiumával, ill. a jó erkölcsökbe ütközik („*contra bonos mores est*”). A megállapodás érvénytelenségét a remekjogszáz a „*nec sequenda est*” kifejezéssel érzékelteti. Általában a *bonae fidei iudicia*kkal összefüggésben Ulpianus — Celsusra hivatkozva — a következőket írja: „*... Celsus putat non valere, si convenerit, ne dolus praestetur: hoc enim bonae fidei iudicio contrarium est ita utimur*” (Ulp. D. 50, 17, 23), vagyis nem érvényes a megállapodás, ha a felek akként állapodtak meg, hogy *dolus*ért nem felelnek, ez ugyanis ellentétes a *bonae fidei iudicia*kkal. A *dolus*ért való felelősséget egy meghatározott szerződéstípusra történő utalás nélkül, tehát általános, elvi éllel állapítja meg Paulus: „*Illud nulla pactione effici potest, ne dolus praestetur...*” (Paul. D. 2, 14, 27, 3), vagyis semmilyen joghatást sem válthat ki az a megállapodás, amelyben a felek a *dolus*ért való felelősséget kizárják. — A *dolus*ért való felelősség kizárásának kérdéskörével kapcsolatosan itt idézett forrásokhoz és az egész problémához ld. a hazai szakirodalomból MOLNÁR: *id. m.* 102sk.

³⁴ Vö. HEUMANN—E. SECKEL: *id. m.* s. v. *amovere*.

³⁵ E problémára, valamint az *amovere* és a *contractatio* viszonyára nézve ld. WACKE: *id. m.* 31skk.

³⁶ SIKLÓSI I.: *A custodia-felelősség néhány kérdése a római jogban*, Bp. 2009, 32sk.

³⁷ A forrásszöveghez ld. pl. KASER: *Grenzfragen der Aktivlegitimation zur actio furti* (id.), 300sk.; SERRANO-VICENTE: *id. m.* 348sk. SERRANO-VICENTE: *id. m.* 348¹²² felhívja a figyelmet arra, hogy PARIS, ARANGIO-RUIZ, LUZZATTO, CANNATA és ROBAYE könyveinek forrásmutatójában sem kerül említésre ez a textus. METRO *custodia*-könyvében és CARDILLI felelősségi nagymonográfiájában sem kapott elemzést a szöveg, e könyvek forrásmutatóinak tanúsága szerint.

³⁸ Vö. SERRANO-VICENTE: *id. m.* 348.

³⁹ KASER: *Grenzfragen der Aktivlegitimation zur actio furti* (id.), 300.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Ld. Pap. D. 47, 2, 81 pr.: „*Si vendidero neque tradidero servum et is sine culpa mea subripiatur, magis est, ut mihi furti competat actio: et mea videtur interesse, quia dominium apud me fuit...*”. Ebben a most részletesebben nem elemzett, igen problematikus szövegben Papinianus értelmezésünk szerint arról beszél, hogy ha valaki eladott egy rabszolgát (mégpedig minden bizonnyal egy *servus non custodiendus*), azt viszont nem adta át, és a

rabszolgát az eladó *culpája* nélkül ellopják, azaz titokban megszöktetik, inkább az a helyes vélemény, hogy az eladót illesse meg az *actio furti*. Ha a rabszolga *servus custodiendus* lett volna, úgy az eladó a konkrét tényállás alapján minden bizonnyal *custodiáért* felelt volna. Ez esetben a vevő *actio empti* keretében kártérítést kapna, ebből pedig teljesen logikusan következhetne, hogy az *actio furti* ez esetben is az eladó indíthatná meg, mégpedig szintén az érdekeltsége alapján, és nem elsősorban tulajdonosi pozíciója miatt. — E nagyon vitatott forrásszöveghez ld. pl. PARIS: *id. m.* 268skk.; ARANGIO-RUIZ: *id. m.* 155sk.; KISS: *id. m.* I, 105sk.; ROBAYE: *id. m.* 385sk.; PENNITZ: *id. m.* 395sk. SERRANO-VICENTE: *id. m.* 264, ill. 291 csak megemlíti a szöveget, de azzal részletesebben nem foglalkozik.

⁴² Csak röviden utalunk arra, hogy B. KÜBLER: *Das Utilitätsprinzip als Grund der Abstufung bei der Vertragshaftung im klassischen römischen Recht*, in: Festgabe für Otto von Gierke, II, Breslau 1910, 235skk. nagy hatású nézete szerint (bár az érdekelvet már korábban [pl. J. CH. HASSE: *Die Culpa des Römischen Rechts*, Bonn 1838², 246] is ismerték, ld. e vonatkozásban NÖRR: *id. m.* 68) az érdekelv (*Utilitätsprinzip*) alapján alakultak ki az egyes felelősségi fokozatok, és a felelősség mértékét annak alapján állapították meg, hogy kinek milyen haszna van a szerződésből. NÖRR: *id. m.* 119 szerint az „*Utilitätsgedanke*” — legalábbis tartalmilag — a klasszikus jogtudósok számára már ismert volt. Az érdekelvhez ld. még pl. J.-H. MICHEL: *Gratuité en droit romain*, Bruxelles 1962, 325skk.; R. ZIMMERMANN: *The law of obligations. Roman foundations of the civilian tradition*, Oxford 1996³, 198skk.; M. BAUER: *Periculum emptoris. Eine dogmengeschichtliche Untersuchung zur Gefahrtragung beim Kauf*, Berlin 1998, 86skk.; E. DOMÍNGUEZ LÓPEZ: *La gratuidad y la utilidad como factores determinantes de la responsabilidad del comodatario*, Granada 2001; M. NAVARRA: '*Utilitas contrahentium*' e *sinallagma*, in: *La compravendita e l'interdependenza delle obbligazioni nel diritto romano* (a cura di L. Garofalo), 2, Milano 2007, 223skk.

⁴³ Ld. SERRANO-VICENTE: *id. m.* 349.

⁴⁴ A forrásszöveghez ld. az újabb szakirodalomból SERRANO-VICENTE: *id. m.* 253skk., ill. az e szerző által hivatkozott további szakirodalmat. PARIS: *id. m.* 142sk. csupán röviden foglalkozik a szöveggel, az *inspector custodia-felelőssége* kapcsán. A szöveget csupán egy lábjegyzetben érinti ARANGIO-RUIZ: *id. m.* 115². METRO: *id. m.* nem vizsgálja a fragmentumot. ROBAYE: *id. m.* 397sk. röviden elemzi a szöveget. CARDILLI: *id. m.* nem elemzi a fragmentumot. Az *agere praescriptis verbis* kérdésköréről írott könyvében Artner csupán egy lábjegyzetben utal a fragmentumra, kiemelve, hogy „die Gefahrtragung war das Hauptproblem beim *inspiciendum dare*” (M. ARTNER: *Agere praescriptis verbis. Atypische Geschäftsinhalte und klassisches Formularverfahren*, Berlin 2002, 199¹²¹). L. ZHANG: *Contratti innominati nel diritto romano*, Milano 2007 a forrásmutató tanúsága szerint nem elemzi a fragmentumot.

⁴⁵ PARIS: *id. m.* 143: « l'acheteur n'aura pas à répondre du risque ; mais... il doit répondre de la *custodia* ».

⁴⁶ ROBAYE: *id. m.* 398.

⁴⁷ ARANGIO-RUIZ: *id. m.* 115²: „la *custodia* fosse originariamente negata con la frase '*periculum me minime praestaturum*'”.

⁴⁸ KISS: *id. m.* I, 68.

⁴⁹ Ezzel kapcsolatban az alábbi nevezetes Paulus-szövegre hivatkozunk: „*Necessario sciendum est, quando perfecta sit emptio: tunc enim sciemus, cuius periculum sit: nam perfecta emptio periculum ad emptorem respicit. Et si id quod venierit appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure venit, perfecta est emptio: quod si sub condizione res venierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio...*” (Paul. D. 18, 6, 8 pr.). Paulus éppen a — most csak kivonatossan idézett — fragmentumban azt a kérdést vizsgálja, hogy mikor perfekt az adásvétel, ettől függ ugyanis, hogy mikor száll át a veszély viselése az eladóról a vevőre. Ez a Paulus-szöveg általános, elvi éllel fogalmazza meg a veszélyviselés fő szabályát, miszerint a *periculum* az adásvételi szerződés megkötésével (perfektuálódásával) átszáll a vevőre. — A veszélyviselés problémájával e helyütt értelemszerűen nem tudunk bővebben foglalkozni. Csak mintegy jelzésszerűen utalunk arra, hogy tekintélyes romanisták (pl. KUNKEL, RABEL) a számos kivétel miatt kétségbe vonják a főszabály alkalmazhatóságát. A veszélyviselés római jogi kérdésköréhez a téma rendkívül gazdag szakirodalmából ld. pl. BAUER: *id. m.*; PENNITZ: *id. m.*; az idézett Paulus-szöveghez: 189skk., a hazai szakirodalomból pedig JAKAB É.: *Periculum és degustatio. Kockázattelepítés a klasszikus római jogban*, in: Molnár Imre Emlékkönyv, Szeged 2004, 205skk., ill. UÓ: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*, Bp. 2011, 155skk.

⁵⁰ Az eladó *custodia*-felelősségéhez — messzemenően a teljesség igénye nélkül — ld. pl. J. VÁŽNÝ: *Custodia*, *Annali del Seminario giuridico della Regia Università di Palermo* 12 (1929), 140skk.; a hazai szakirodalomból máig legrészletesebben, a kor interpolációkritikai irodalmának messzemenő hatása alatt KISS: *id. m.* I; továbbá KASER: *Die „actio furti“ des Verkäufers* (id.), 105skk.; BAUER: *id. m.* 59skk.; PENNITZ: *id. m.* 380skk.; SERRANO-VICENTE: *id. m.* 263skk. Újabban ld. E. K. NACATA JUNIOR: *A responsabilidade por custodia no direito romano: análise do problema na compra e venda*, São Paulo 2012 (doktori értekezés; magához az értekezéshez sajnos nem tudunk hozzáférni, az értekezés főbb tézisei azonban elektronikusan is elérhetők az alábbi honlapról: <http://www.teses.usp.br/teses/disponiveis/2/2131/tde-06062013-143148/pt-br.php>). Ld. még

---

SIKLÓSI I.: *A konszenzuális adásvétel eladójának custodia-felelőssége a klasszikus római jogban*, Jogtudományi Közlöny 70/10 (2015), 487—500.

⁵¹ Vö. ARTNER: *id. m.* 194.

⁵² A felek kifejezett megállapodása alapján tehát a letéteményes felelősségét *culpa levisre* is kiterjesztették, sőt, ha a letéteményes önként ajánlkozott az őrzésre, a *culpán* felül *custodiára* is, miként azt az Ulp. D. 16, 3, 1, 35 kapcsán láthatjuk. Vö. pl. L. MAGANZANI: *La 'diligentia quam suis' del depositario dal diritto romano alle codificazioni nazionali*, Milano 2006, 18¹⁸.

⁵³ A forrásmutatók tanúsága szerint a szövegről ARANGIO-RUIZ, METRO és CARDILLI is hallgatnak felelősségi monográfiájukban.

⁵⁴ PARIS: *id. m.* 197.

⁵⁵ Uo: « Mais il's agit là d'une hypothèse particulière : il est toujours permis aux parties d'aggraver par convention leur responsabilité. »

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ ROBAYE: *id. m.* 250¹⁶⁹.

⁵⁸ SERRANO-VICENTE: *id. m.* 345.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ ARTNER: *id. m.* 193skk. ZHANG: *id. m.* 8, ill. 62 azonban csak érintőlegesen foglalkozik a fragmentummal.

⁶¹ ARTNER: *id. m.* 193⁸⁸.